

DE FRIEZEN

*De vroegste geschiedenis van
het Nederlandse kustgebied*

Luit van der Tuuk

Omniboek

(1)

INLEIDING

Een zoektocht naar de Friezen in de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen levert een boeiende geschiedenis op met kleurrijke personages en verbazingwekkende gebeurtenissen. We komen Friese 'toeristen' tegen die het Rome van keizer Nero bezochten, en Friese collega's van Asterix en Obelix die Romeinse legioensoldaten in een heilig bos in de pan hakten. Goudschatten en heldendichten getuigen van heroïsche koningen in duistere tijden. We ontmoeten een heidense Friese koning die zijn dochter aan een Frankische heerser uithuwelijkte, en Deense *warlords* die met harde hand macht over de Friezen uitoefenden. We komen Friese piraten op het spoor die de gebieden rond de Noordzee onveilig maakten, vooral Ubbi 'de Fries' was berucht.

We volgen de ontwikkeling van de Friezen vanaf het begin van onze jaartelling tot het einde van de negende eeuw. Negen eeuwen waarin – zo zal nog duidelijk worden – geen ononderbroken ontwikkeling is geweest. Ook zal naar voren komen dat het Friese gewest geen politieke eenheid vormde. Verre van dat zelfs. Het was een verbrokkeld gebied dat alleen door buitenstaanders, door Romeinen en Franken, als een eenheid werd gezien.

De enige constante in de Friese geschiedenis is de buitengewone, natuurlijke gesteldheid: de nabijheid van het water, van de zee, getijdengeulen, rivieren en moerassen. We mogen de Friezen daarom met recht als een 'volk van het water' bestempelen. De waterrijke omstandigheden in de zompige uithoek van Europa die ze bewoonden, waren allesbepalend voor de ontwikkeling van de Friese bevolking en leverden de voorwaarden voor de unieke Friese geschiedenis. Het vastlopen van Romeinse troepen, de trage Frankische opmars, het succes van de Friese handel, de moeizame ontwikkeling van het feodale stelsel en de grafelijke macht, het zijn allemaal verschijnselen die op dezelfde oorzaak terug te voeren zijn. Het Friese gebied lag ingeklemd tussen de zee en uitgestrekte veengebieden en werd door allerlei waterlopen doorsneden. Het lag daardoor geïsoleerd en was tegelijk gefragmenteerd in een reeks van afgezonderde gewesten.

Er is wel verondersteld dat de handel de Friezen in het bloed zat, maar het waren boven alles de geografische omstandigheden die hen in de kaart speelden. Door de gunstige ligging van het Friese kustgebied tussen verschillende handels-sferen en de maritieme ervaring van de kustbevolking waren de commerciële mogelijkheden optimaal. De Friezen konden zich zodoende tot dé kooplieden en vrachtvaarders van Noordwest-Europa ontwikkelen. Friese handel was lange tijd synoniem met verre handel over water.

Friezen, wie waren dat eigenlijk? Kunnen we hen wel als een etnische eenheid beschouwen, als een bevolkingsgroep met een eigen sociaal-culturele identiteit? Anders gezegd, deelden alle Friezen dezelfde zeden en gewoonten, spraken zij de-

zelfde taal? Hadden zij dezelfde religie en deelden zij hun afkomst? Dat hoeft allemaal niet zo te zijn. Etniciteit is een sociologisch gegeven waarbij bijvoorbeeld afstamming maar een beperkte rol speelt.

Toch suggereren archeologische vondsten een etnische eenheid. Zo lijken Domburg-*fibulae*, een bepaald type mantelspelden dat langs heel de Nederlandse kust en in een deel van het Midden-Nederlandse rivierengebied is gevonden, een mooi voorbeeld van de Friese identiteit te vormen.

Domburg-*fibula* als voorbeeld van de Friese identiteit?

Het vaststellen van etniciteit op basis van archeologische aanwijzingen, zoals een bepaald type sieraden, kenmerkende huisplattegronden of begravingen, blijft echter een riskante onderneming. Vooral losse vondsten, zoals de genoemde mantelspelden, moeten voorzichtig beoordeeld worden. Een Fries kon Scandinavische sieraden dragen, een Frankisch wapen bezitten en zijn crematieresten konden in een geïmporteerde Saksische urn bewaard worden. Daar komt nog bij dat we het over Scandinavische sieraden, Frankisch wapens en Saksische urnen hebben, alsof we dit soort archeologische vondsten zonder meer op etnische gronden kunnen indelen. Eigenlijk zouden we dergelijke verwijzingen steeds tussen aanhalingstekens moeten plaatsen, als een overmatig gebruik daarvan niet zo irritant zou zijn.

Aanvankelijk zullen de bewoners van onze kuststreken zich nauwelijks Fries gevoeld hebben. Pas na de vroege middeleeuwen ontwikkelde zich een eigen Friese identiteit. Is het etnische begrip 'Friezen' dan niet achterhaald en zouden we het niet liever in het algemeen over de – naamloze – bewoners van onze kusten moeten hebben? Dat is een kwestie van definitie. Wanneer we het over de Friezen hebben, zoals zij in de geschreven bronnen voorkomen, dan hebben we hoofdzakelijk met een historisch vraagstuk te maken. Uit die geschriften blijkt dat we de Friezen vooral als een sociaal-politieke eenheid moeten definiëren. Want de Friese identiteit in de Romeinse periode en in de vroege middeleeuwen moet voornamelijk in een politieke context gezien worden. Daarom worden zij in dit boek in de eerste

plaats in geografische zin beschouwd, als de bewoners van onze kuststreken die door Romeinen en Franken die ons schriftelijke getuigenissen hebben nagelaten 'Friezen' genoemd werden. Het waren dus buitenstaanders die hun etniciteit hebben gedefinieerd. Dat is nogal verwarrend, want de Friezen uit de Romeinse bronnen zijn niet dezelfde als het volk dat we in vroegmiddeleeuwse geschriften tegenkomen. Volgens de Romeinen huisden de Friezen in het kustgebied ten noorden van de Rijn. Volgens het Friese volksrecht woonden zij in de achtste eeuw tussen het *Sincfal* (een voormalige zee-inham bij Het Zwin in het huidige Zeeuws-Vlaanderen) en de Wezer in het huidige Noord-Duitsland. De Friezen van tegenwoordig in de provincie Friesland hebben weer niets met hun naamgenoten uit de vroege middeleeuwen te maken. Om het onderscheid met de huidige provincie te kunnen maken, spreken we liever van de Friese kustlanden of kortweg *Frisia*, zoals het Nederlandse kustgebied in vroege bronnen genoemd wordt.¹

De Friezen kenden geen schriftelijke traditie, en schrijvende monniken waren slechts passanten. In de vroege middeleeuwen waren er in *Frisia* geen kloosters te vinden. Alleen daarbuiten woonden geestelijken die met Friezen te maken hadden en hun bevindingen op schrift gesteld hebben. Pas in de tiende eeuw werd er in Egmond in het oorspronkelijke westelijke Friese kustgebied een klooster gesticht, maar toen was er van het Friese verleden al veel vergeten. Daarvoor zijn we aangewezen op buitenstaanders, zoals Romeinse en Frankische geschiedschrijvers die de Friezen door een gekleurde bril aanschouwden. In de ogen van de Romeinen waren zij armzalige kweldebewoners, terwijl Frankische geestelijke kroniekschrijvers hen als heidense barbaren afschilderden. Zo hadden geestelijken geen goed woord over voor de Friese koning Radbod die er volgens hen duistere heidense praktijken op na hield, compleet met huiveringwekkende mensenoffers. Hij werd inktzwart afgeschilderd en als 'aartsvijand van de kerk' bestempeld.

De terp van Jannum in Oostergo met een kerk uit de dertiende eeuw.

Vroegmiddeleeuwse handschriften die over de Friezen verhalen, zijn niet alleen eenzijdig en vooringenomen, maar ook nog eens schaars. Daar komt nog bij dat het in verhalende bronnen niet altijd even eenvoudig is om feit en fictie van elkaar te onderscheiden. Daardoor was de afkomst van het Friese volk lange tijd in een sluier van mythen gehuld. Volgens de overlevering zouden de Friezen door de mythologische Friso vanuit Troje of een ander ver oord in Azië naar Friesland zijn geleid. De Friese geschiedenis staat bol van dit soort traditie en volksverhalen.

Nog in de negentiende eeuw dook het met mystieke waas omgeven *Oera Linda*-manuscript op, een met gefingeerde runen geschreven, vierduizend jaar oude geschiedenis van de Friezen. Volgens dit verzonnen verhaal stonden zij zelfs aan de bakermat van het hindoeïsme en de Griekse democratie. Het *Oera Linda*-verhaal was koren op de molen van occultisten. Als geschiedvervalsing is het een fenomeen op zich, maar dit soort mythen heeft het wetenschappelijke onderzoek wel lange tijd vertroebeld.

Het is dan ook beter om uit te gaan van de oorspronkelijke schriftelijke bronnen en beschikbare archeologische gegevens om een beeld te krijgen van de geschiedenis van het Friese kustgebied. Daarbij zullen we ontdekken dat de Friezen een voorname rol bij de vroege ontwikkeling van Nederland speelden en zo aan de wieg van onze geschiedenis hebben gestaan. Gezien de verspreiding van de Friezen over grote delen van ons land is de beschreven geschiedenis in dit boek met een in hoge mate een vroege geschiedenis van Nederland.

